

De Grote- of Onze Lieve Vrouwekerk te Tolén

GROTE- of O. L. VROUWE KERK te tholen

Beknopt overzicht van de geschiedenis der
Kerk en van het Interieur.

Druk: Fa. C. Dieleman - Tholen

Bouwopzet,

De kerk is een kruiskerk, bestaande uit een schip met zijbeuken, gebouwd circa 1400, een transept of dwarsschip, tot stand gekomen in de eerste vijftientig jaren van de 15e eeuw, te samen met het choor en een noordbeuk.

Een zuidchoor werd hieraan nog in de loop der jaren 1425— 1450 toegevoegd. Een niet voltooide, dan wel in de jaren 1575 — 1600 weder afgebroken chooromgang en een omstreeks 1450 afgebouwde toren, in de eerste helft der 16e eeuw verhoogd, sluiten de verschillende bouwfasen der kerk af.

Geschiedenis der stichting en verheffing.

Teruggaande in de stadsgeschiedenis van Tolen valt met zekerheid vast te stellen, dat de kerk, wier bouwgeschiedenis en ontstaan wij hierboven in een zeer beknopt chronologisch schema weergaven, niet de allereerste en oudste is geweest.

Aan te nemen valt, dat het onderste gedeelte van de tegenwoordige toren een overgebleven rest is van een vroegere kerk, die moet dagtekenen — wat de bouwperiode betreft — uit de jaren 1275 — 1300.

Het is de tijd, waarin nog niet van Tolen maar van Her-derscoet sprake is. Uit deze periode, nog vóór de jeugdgeschiedenis van de tegenwoordige vallend, is historisch bitter weinig met zekerheid bekend.

En evenzeer tasten wij veelal in het duister, waar het de prille wordingsgeschiedenis van de tegenwoordige kerk betreft.

Dit verandert opmerkelijk, wanneer de Toolse kerk op 4 oktober 1404 wordt verheven tot een collegiale- of kapittelkerk van de vierde rang. Kerkelijk behoort Tolen in die tijden onder de diocese van de bisschop van Luik, een indeling, die gewijzigd wordt in 1559, wanneer, ten gevolge van de bekende nieuwe kerkelijke organisatie der bisdommen, door Koning Philips II, naar aanwijzing van Kardinaal Granvelle, een bisdom van Middelburg wordt gecreëerd. Van die tijd af staat Tolen kerkelijk onder de bisschop van Middelburg.

Het verzoek om verheffing tot kapittelkerk wordt voorgedragen door Pieter van de Zande, proost van Condé, die reeds in 1398 pastoor te Tolen is, en door Pieter Blok, aan wie het pastoraat over Schakerlo is opgedragen. Jan van Beieren, bis-schop-elect van Luik willigt te samen met de wettige landsheer, hertog Albrecht van Beieren, het verzoek in.

De nodige bronnen van inkomsten voor de kanunniken worden zeker gesteld en negen prebenden worden aan de kerk, tot onderhoud van de kanunniken verbonden, een aantal, dat, zo nodig, in de toekomst met ten hoogste vier zal kunnen worden uitgebreid.

De deken van het kapittel, te verkiezen door de kanunniken uit hun eigen midden, dient in zijn waardigheid bevestigd te worden door of namens de bisschop en zal dezelfde privileges bezitten als die van Zierikzee.

Fundaties.

Na de verheffing van de kerk tot kapittelkerk worden als bijzondere fundaties of stichtingen genoemd de altaren van de H.H. Maagden of Martelaressen St. Catharina en St. Barbara, het H. Geestaltaar, het altaar van de Broederschap van de H. Maagd Maria, het altaar van St. Nicolaas en dat van de H. Maagd.

Om het kapittel meer macht en invloed te verschaffen brengt hertog Albrecht het aantal beschikbare kanunnikplaatsen op elf, waarbij voor de twee nieuw te benoemen kanunniken een jaarlijks inkomen van ten minste 3 £ Vlaams zeker wordt gesteld.

In 1489 wordt in de collegiale kerk van Tolen een z.g. „Gulden"- of „Gouden Mis" gefundeerd, waarvan Cornelis de Houwer de donator of fundator is.

Het betreft hier een aanzienlijke schenking aan kerkelijke paramenten en geld, die het mogelijk maakt de in de viering van het kerkelijk jaar vallende z.g. „Gouden Mis", op te dragen op Quateremperwoensdag in de Advent, ter intentie van de feestdag van Maria Boodschap, met bijzondere luister en plechtigheid te kunnen opdragen.

Verder moet het Sacramentsgilde worden vermeld, welke fundatie mannen zowel als vrouwen onder haar leden telt. Ook de parochiegeestelijken van Tolen zijn lid, maar de deken van het Kapittel kan het lidmaatschap niet genieten. Aankweking van devotie en het verstrekken van geestelijke-, en zo nodig, materiële hulp aan arme en behoeftige parochianen was het doel en streven van dit gilde.

Door het gilde werd in het bijzonder des donderdags in het Oktaaf van H. Sacrament de H. Sacramentsprocessie verzorgd en georganiseerd, wanneer onder het gelui van zes klokken de luisterrijke stoet door de stad trok.

De schippers, de kleermakers, de metselaars en andere ambachtslieden, ja alle gilden trokken in een nauwkeurig vastgestelde volgorde in de plechtige stoet mede. Het Sacramentsgilde bezat haar eigen vaandel, dat, evenals dat van de kerk, op dit kerkelijk hooggetijde in de processie wordt mededragen.

Ook de gilden van „Onze Lieve Vrouwe in het Kinderbed" en de „Choralen" mogen ten slotte niet onvermeld blijven. Het eerstgenoemde stelt zich ten doel hulp te verstrekken aan behoeftige kraamvrouwen, terwijl het laatstgenoemde, bestaande uit de kerkelijke koorzangers, en naar men aanneemt slechts drie leden geteld hebbend, de kerkelijke diensten met zijn gezang opluisterde. Elke „choraal" ontvangt van stadswege jaarlijks eer-bedrag van 20 schellingen voor tabbaardlaken.

Kerkelijke diensten, verplichtingen en voorrechten.

Het kapittel als zodanig is een gemeenschap van kanunniken, d.w.z. geestelijken, die naar een vastgestelde leefregel, een canon, leven. Zij genieten bepaalde voorrechten, in deze regel omschreven en zijn evenzeer onderworpen aan bepaalde voorschriften en verplichtingen, eveneens in hun canon vastgelegd. Zij hebben het voorrecht om, waar dit nodig is, slechts voor een college van geestelijke rechters te mogen verschijnen, terwijl zij de straffen en het vonnis van de wereldlijke rechter niet behoeven te ondergaan.

Wat betreft de plichten en voorrechten waarmede het kapittel van Onze Lieve Vrouwe te Tolen te rekenen heeft, buiten de reeds genoemde algemene verplichtingen en voorrechten dient te worden opgemerkt, dat, wat de deken betreft, deze in het genot blijft van alle pastorale rechten, eertijds genoten door de „parochiepaepe" van Tolen.

Voor sommige kerkelijke diensten kan hij zich doen vervangen, dan wel bijstand verzoeken, maar op hoge kerkelijke feesten rust op hem de verplichting de metten, de missen en de beide vespers zelf te celebreren.

Men kan zeker aannemen, dat op kerkelijke hoogtijdagen de bevolking van vrijwel het gehele eiland Tolen in de collegiale kerk van Onze Lieve Vrouwe samenstroomde. Zij moet een centrum hebben gevormd voor het kerkelijk en geestelijk leven van het gehele eiland en de kleinere plattelandsparochies zullen ten aanzien van de Toolse kapittelkerk zeer zeker meermalen in een enigszins ondergeschikte positie geraakt zijn en zich hebben moeten voegen naar besluiten en bepalingen, in hoofdzaak genomen en gemaakt tot merkkelijk voordeel van de „metropolitane" Onze Lieve Vrouwekerk.

De Reformatie en haar gevolgen voor de Toolse kerk.

De troebelen en onlusten, grotendeels veroorzaakt door de nieuwe denkbeelden en zienswijze, die in brede lagen van het volk ingang vinden en die door de Reformatie in zeer vele gevallen nog meer worden aangewakkerd, beduiden voor de collegiale Lieve Vrouwekerk te Tolen het begin van een steeds verder woekerende ontluistering, waar het haar in- en uitwendige pracht en glorie betreft.

In de jaren 1578 en 1579, ook nadat de stad de zijde van Prins Willem van Oranje bij Satisfactie gekozen had, wordt het steeds duidelijker, dat men de kerk voor de uitoefening van de Rooms Katholieke eredienst niet meer behouden kan.

In de stadsrekening 1577-1578 staat aangetekend: „in 't jaer deser rekeningh is gheen ommeganck geweest, dan hebben de schutters ende gildebreders in processie gegaen". Sedert dien wordt geen ommegang meer vermeld. In 1578 wordt de kerk, dan reeds ten tweede male een prooi van de beeldstormers en kerkschenders, inwendig deerlijk gehavend, niettegenstaande de bepalingen, opgenomen in de Pacificatie van Gent, herhaald in de Satisfactie, waarbij kerkschending uitdrukkelijk strafbaar wordt gesteld en vrijheid van Godsdienstoefening, zowel voor Rooms-Katholieken als Calvinisten bedongen.

En dat terwijl de Satisfactie van Tolen reeds in 1577 door ondertekening van de Magistraat van Tolen van kracht is geworden.

Op 2 april 1586 wordt Jan Aduardus Vercreecke door de Magistraat op het stadhuis ontboden en hem „wel ende expresslyck verboden eenige boecken der ghereformeerde Kercke contrari-erende te lezen, die welke belooft heeft sulcx te volcomen ende te achtervolgen".

Hoogstwaarschijnlijk een „scheurmaker", die op eigen gelegenheid oefent maar dan niet in de geest van de Gereformeerde Religie. Het betreft een vrij onbelangrijke vermelding, maar zij bewijst toch duidelijk hoe in luttele jaren de positie van de Gereformeerden binnen Tolen veranderd is.

Intussen komt de ééns zo rijk begiftigde en rijke Toolse kerk, wat de materiële toestand betreft, door de geheel veranderde geestelijke instelling en de daardoor totaal gewijzigde omstandigheden in een droevig en snel toenemend verval.

De uitvoerige herstellingen en het inrichten der kerk voor de Gereformeerde eredienst vraagt geld, véél geld, en dit, terwijl vele van de oude bronnen, mede door de algemene verwarring der geesten in de doorgemaakte troebele tijden, traag of in het geheel niet meer vloeien.

Wat aan kerkelijk bezit, renten, effecten of gebouwen van de voormalige Rooms-Katholieke geloofsgemeenschap is genaast, dekt op den duur de onkosten aan kerkonderhoud en voor de uitoefening van de protestante eredienst geenszins.

Reeds in 1593 is, naar het resolutieboek van Tolen mededeelt, de financiële toestand der kerk zó, dat zij als „pauper et inops”, d.w.z. arm en nooddruftig geboekstaafd wordt.

Het behoorlijk herstellen van zoveel, dat door domme vernielzucht met moedwil vernietigd werd en het onderhoud van een kerk van zo uitzonderlijk grote verhoudingen en afmetingen blijkt in vervolg van tijd voor de toch altijd betrekkelijk kleine Gereformeerde-, na 1816 Ned. Hervormde Gemeente een hachelijke zaak. Een grondig, kundig en verantwoord herstel wordt, om de buitensporig hoge kosten, gedurende enkele eeuwen steeds op-nieuw uitgesteld, ja zelfs zeer noodzakelijke voorzieningen worden vrijwel geheel achterwege gelaten. Wat er, met name in de 19e eeuw nog, goed bedoeld, maar zeker niet altijd aestetisch ver-antwoord, aan „restauratie” geschiedt maakt in vele gevallen de toestand van het geheel eer slechter dan beter.

Zo werd o.m., om praktische redenen, een scheidingsmuur opgetrokken tussen het schip der kerk en het choor, wat vanzelfsprekend de totaal indruk van de ééns zo indrukwekkende kerk-ruimte niet ten goede is gekomen.

Van liturgische oriëntatie is door de verplaatsing van de kansel van een pilaar aan de rechterzijde van het middenschip naar de genoemde afscheidingsmuur, niets meer te bespeuren.

Het verloren gaan van liturgische oriëntatie valt weliswaar in een kerk, die oorspronkelijk voor de Rooms-Katholieke eredienst is gebouwd sterker en storender op dan in een kerk, die voor de Calvinistische eredienst is gesticht en ingericht. Maar dit bezwaar deelt de Toolse kerk met zoveel oude, prachtige kerken, die ééns voor de Rooms-Katholieke gelovigen gesticht, ten slotte in handen van de Protestanten gekomen zijn.

Daarom juist moeten wij, waar het Tolen betreft, dubbel dankbaar zijn, dat de voormalige Onze Lieve Vrouwekerk door de prachtig uitgevoerde en kostbare restauratie werkelijk zo veel mogelijk van haar oude schoonheid behouden en herkregen heeft en dat de bouwmeesters dit doel bereikt hebben op zulk een wijze, dat de kerk daarbij tevens in de allereerste plaats aan haar tegenwoordige bestemming als protestants bedehuis voldoet.

Het Interieur.

De kerk aan de westzijde onder de toren binnentredend wordt onmiddellijk het oog geboeid door de schone verhoudingen van het uit vijf trafeeën bestaande schip, van de zijbeuken gescheiden door spitsbogen op kolommen van metselsteen met zandstenen banden, kapitelen met dubbele blad- en achtkante basementen. Onder de hoge spitsboogvensters, met stenen tracering van circa H50, zijn spaarnissen aangebracht met boogfries.

Aan de zuidzijde der kerk is tegen de dwarsbeuk een vertrek aangebouwd, daterend uit het eerste kwart der XVIe eeuw, ééns de Librye of bibliotheek van de kerk ruimte biedend. Daar zullen kostbare missalen en incunabelen ééns hun plaats hebben ingenomen.

Schip en zijbeuken der kerk worden thans van de eigenlijke choorkerk gescheiden door een stenen muur, waarvoor later de kansel geplaatst werd.

Deze eikenhouten preekstoel dateert uit 1648, de koperen lezenaar, daarop aangebracht uit het tweede kwart der XVIIIe eeuw. Het doophek, dat de ruimte voor de kansel omsluit werd vervaardigd in het midden der 17e eeuw ; de daarop aangebrachte voorlezerslessenaar van koper op houten voet werd tussen 1725 en 1750 vervaardigd.

Voorts moet in de hier beschreven „preekkerk” melding worden gemaakt van de tegen "het noorderschip aangebouwde kapel, welke in het zich daaronder bevindend keldergewelf de stoffelijke resten bergt van onderscheiden leden van het aanzienlijk Tools Magistratengeslacht Van Vrijberge. Bij de restauratie der kerk werd in 1948 bij het openen van deze grafkelder een aanzienlijk aantal a.h.w. gemummificeerde stoffelijke resten aangetroffen. Van enkele stoffelijke overschotten waren de gelaatstreken nog duidelijk te onderkennen en ook de rompen en ledematen soms intact bewaard. Eén en ander sproot voort uit de klimatologische gesteldheid in de grafkelder, waardoor de lijken verdrogen en tenslotte als het ware verstenen konden.

De „Toolse mummies” wekten overal in den lande levendige belangstelling, maar nadat de Wetenschap door een te Leiden ingesteld chemisch onderzoek van meerdere der stoffelijke overschotten haar aandeel in deze bijzondere aangelegenheid ruimschoots had gekregen, zijn de lijken, in nieuwe kisten bijgezet, wederom aan de rust van het graf toevertrouwd en is de grafkelder toegemetseld.

Het van de overige kerkruijme afgeschoten choorgedeelte is in het bijzonder de aandacht waard. Het geheel bestaat uit een middenchoor, dat aanmerkelijk lager van overwelling is, dan de beide laat-gothische later toegevoegde zijchoren. Waarschijnlijk is hier een gedeelte van een vroeger aanwezig choor weggebroken, zoals de blootgelegde funderingen, thans buiten het tegenwoordig

bouwbestek liggend aanduiden. De omvang en de opzet van dit thans verdwenen choorgedeelte zijn thans, na de restauratie, volgens dat oude plan, duidelijk aangegeven.

Het thans nog aanwezige centrale choorgedeelte, dagtekenend uit de 16e eeuw is in de allereerste plaats belangwekkend door enkele schoon bewerkte en beschilderde pilaren, in het bijzonder door hun eigenaardige roodbruine en blauwe kleuren en wel het allermeeest door de daarop aangebrachte frescoschilderingen, mét die, voorkomend op de muren van het choor bij de restauratie onder de kalklaag vandaan gekomen.

Dagtekenend uit de Rooms-Katholieke periode van het kerkgebouw vertonen de frescoschilderingen afwisselend een miskelk met hostie en het Lam Gods, de Kruisvaan dragend.

Aan het middenchoor grenzen ten noorden en ten zuiden zijchoren, kennelijk gebouwd in de eerste helft der XVe eeuw, waarschijnlijk omstreeks dezelfde tijd, waarin een aanvang werd gemaakt met de grote chooromgang, waarvan het plan nu buiten de tegenwoordige kerkmuren is aangegeven. Waarschijnlijk heeft geldgebrek de voltooiing van dit bouwplan onmogelijk gemaakt en heeft men, om plaats te winnen de té grote opzet weer vernietigd en zich tevreden gesteld met de centrale choorbouw, zoals wij die nu voor ons zien.

Aan het noordelijk zijchoor sluit zich de in het midden der XVe eeuw gebouwde sacristy, na de Reformatie consistorie- en catechisatiekamer, aan.

Op de stenen dwarsbalk boven de ingangsdour leest men: „Consistorium, Pax Intranibus, Ao. 1638”.

Is hiermede een zo volledig mogelijk, zij het ook zéér beknopt overzicht gegeven, van datgene, wat voor de belangstellende bezoeker van de Onze Lieve Vrouwekerk in onze tijd van belang kan zijn, volledigheidshalve dient zeker nog melding te worden gemaakt van belangwekkende, vaak kunstig bewerkte grafstenen, ons nog vaak ontroerend door hun dikwijls veelzeggende in-schriften.

Grafzerken,

1. In de Choorkerk.

Aanvangend bij de afscheiding choorkerk—preekkerk, van links naar rechts :

1. Een priester, met het hoofd op een kussen en een miskelk in de gevouwen handen ; in de hoeken de zinnebeelden der Evangelisten ; in de rand : „Hic jacet sepultus Magister Cornelis Yoms. quartus hujus collegiatae ecclesie decanus, qui obiit anno Domini millesimo quadringentesimo sexagesimo nono quarta aprilis”. Later is op de zerk gebeiteld : „de heer rentmeester Jacques Haak”.
2. Een non met gevouwen handen ; in de hoeken de zinnebeelden der Evangelisten ; inschrift : „Hier leyt begr. Adri-aen-Hendricx dochter van Beueren, die sterf anno 1538 den 17 d. Meerte”.
3. Op een verhoogde basis : een krijgsman en zijn vrouw ; uit-gehouden, beider hoofd rust op een kussen. Hij heeft een roede in de hand en rust met de voeten op een leeuw ; zij op een hazewindhond. Randschrift : „Hier leeyt begraven Heer Guy Anthonis zonne van Bloys, heerscap in Portffliet, die sterf ano XVcXXVII, en XVII decembris ende vrouwe Dingne van Bloys dochtr. van Willem Adriaen Volker zonne van Assemansbruck, meede ambochtsvrouwe in Brouck, die sterf anno XVcXVI den Xllen dach van Merte”.
4. In een schild een smidshamer overtopt door een kroon ; in-schrift : „Hier leyt begraven Pieterrella Harincx, de huys-vrouwe van Heynderic Servais, is gestorve op den 13 Mey, anno 1650, ende huysvrouwe Maria Strijdt is gestorven op den 22 february anno 1663 ende Heynderick Serva sterft op den 11 Desember anno 1665 ende Helena Servaes, de huisvrouw van Cornelis Broer, sterft den 16 July anno 1668”.
5. „Bursadae generis haec sunt monumenta viator, Christi Tholenses, qui vice pascit oves, quem reducem expectat post tristia funera Christum qui sua vita, cui dulcia lucra mori”.
„Hier leyt begraven Domeni Jacobus Burs, dienaar des goddelijcken woorts binnen Tholen, oudt 60 jaeren, sterft den 21 Aprillis anno 1650. De kinderen storven :
Elisabeth, den 29 Novemb. 1616.
Jacob, den 9 Mey 1623.
jacob, den 24 Mey 1624.
Elisabeth, den 14 Juny 1626.
Gillis, den 9 July 1626.
Johanna, den 7 October 1629.
Elisabeth Burs den 11 October 1629.

Elisabeth den 9 Maart 1635.
Johannes den 13 Maart 1635.
Gillis den 12 febru. 1636.
Cornelis den 29 Maart 1638.
Cornelia den 5 December 1643.
Cornelia den 10 Mey 1644.

Ende Elisabeth van Hoorebeecke, huysvrouw van Jacobus Burs, sterf den 16 Martij anno 1628.

Maria Burs, huysvr. van G. C. de Man sterft den 26 Mey anno 1663.

Hier leyt begraven Johanna Jansdochter weduwe wile Jacob Burs, oudt 48 jaren, sterft den 16 februarius anno 1652".

6. Het alliantiewapen van Vrijberghe X de Huybert op een mantel. Voorts allerlei versieringen.
„Hier leyt begraven de Heer Marynus van Vrijberghe, in sijn leeven burgem. deser stat Tholen en aldaer rentmeester generael van de gemeene middelen obijt 20 September ao. 1652, out 59 jaeren. En mevrouw Cornelia de Huybert sijn Ed. huysvrouw, obijt den 6 October 1667".
7. Het alliantiewapen Vermuyden X Dallens ; helmteken een uitkomende bok.
„Hier leyt begraven de heer Johan Vermuyden, burgemeester deser stede, sterft den 17 October 1669, oudt 74 jaren. Ende Juffr. Clasina Dallens, sijn huysvrouwe, sterft den 14 April anno 1675, out 63 jaren. Ende Juffrou Jonckvrouwe Iviaria Vermuyden, haar dochter, sterft den 6 Meye anno 1675, out 25 jaren". Vóór de uitgang van het noorder zij-choor :
8. „Haec dum sacra Dei tractat mysteria Tholae, lonas hic posuit, qua monumenta vides ; scilicet ossa ejus placide generisque quiescent donec in extrema sunt rediviva die".
„Remigius de Monier, sterft den 14 Mey anno 1626 ende Josijntken Aerts Jonae sijne huysvrouwe starf den 27 January 1631". Naast kansel choorkerk, links :
9. Het alliantiewapen Van Berchem X Resen ; helmteken een uitkomende man met muts en kwast. Rechts en links van het wapen een bril en daaronder op een lint de wapenspreuk : „In trouwe vast".
Boven dit wapen twee engelen met bazuinen, die ieder een koord vasthouden, waaraan acht kwartieren : Berchem, Schoonhoven, Hinkart, Coutereau, Ruyven, Cruningen, Cats, van Buttingen. Hieronder in een schild het opschrift, vastgehouden door de Dood : „Hier leyt begraven Joneneer Pieter van Berchem, heer Jacobszone, die sterft int jaer ons heeren MDC ende VI op den VI dagh van Mey. Ende joiicvrou Elisabeth van Rezen sijne huysvrouw, die sterf op de VII dach van November des jaers ons heeren MDC". Midden voor kansel :
10. Een winkelhaak en een passer in een ovaal :
„Hier leggen begraven Margrete Pieters Lanoi, sterft den 8 Juli 1627 ende Marinus Geleinse Hoogewerf, haren man sterft den 1 Mey nno 1663". Naast de kansel, rechts :
11. Het alliantiewapen Vermuyden (drie klaverbladen naast elkaar, vergezeld boven van twee sterren, alles binnen een schildzoora); helmteken een uitkomende bok. „Hier legt de Heer Barthol Vermuyden, was capiteyn van een vendel voetknechten, sterf den 4 Augusty 1650, oudt 33 jaeren. Vooraan bij trap naar galerij en ingang tot preekkerk :
12. „Hier leet begraven Jan Pietersen Haak, die sterf int jaer ons Heere MvC en XV. XV dage in Meerte. Bidt voer de ziele".
13. In de hoeken de zinnebeelden der vier Evangelisten ; het randschrift in gotische letters is uitgehakt. In het midden van een boomstronk het wapen : Beeckman (een golvende dwarsbalk, vergezeld van twee rozen en beneden van een vogel in een.....?
Voorts de letters P. J. W.
„Hier leyt begrave Maiken Sijs, huisvrouw van Enghel Beekman, sterf den 30 Mey 1657, oud 36 jaeren".

2. In de Preekkerk :

a. Vóór de ingang der Librye (liggend):

14. „Hier leggen begraven Heer Jacob Willemsen de Boet, heer van Vrijberghe, sterft den 28 Maert anno 1556. Heer Willem Jacobsen de Boet, heere van Vrijberghe, burgemeester deser stad tholen, sterft den 16 January ano 1625, out 75 jaeren.
Jonckvrouw Cornelia de Jonge, huysvrouwe van den Heer burgemeester Marinus van Vrijberghe, sterft den 6 februari ano 1629 oud 31 jaer.

Jonckvrouwe Cornelia Vagers, huysvrouwe van den burgemeester Willem van Vrijberghe, sterft den 30 Juny 1636, oud 64 jaer.

Heer meester Lieven van Vrijberghe, burgemr. deser stadt ende rekenmr. van Zeeland sterft den 3 Juny anno 1637, oud 45 jaer.

Joncvrouwe Cornelia van Vrijberghe sterft den 20 Juny anno 1650, oud 18 jaeren.

Heer Mr. Jacob van Vrijberghe, secretaris deser stadt, sterft den 4 September ao. 1651, out ... jaer.

Jonckvrouwe Anthonetta van Vrijberghe, huysvrouwe van den Heer capiteyn Theodorus van Vrijberghe sterft den 11 Octob. ao. 1654, oud 23 jaeren.

Joncvrouw Anna van Vrijberghe, sterft dan eerste maart ao. 1655, out 25 jaere.

Paulus van Vrijberghe sterft den 1 July ao. 16... oud 21 maanden." Meer naar voren in de zuider zijbeuk :

15. „Hier leydt begraven den eezamen Cornelis Classen Negen-oogen, die sterft den vijfden Augusti 1647" (de letters C.C. N.O. op een schild), b. Opgesteld tegen de kerkmuur : Eind zuider zijbeuk :
16. In de rand : „Hier leydt begraven heer Cornelis Pieterszone van Dalem heerscap van Vossemaer ende sterft ao. XVcXVIII op te XXVIII n dach decembris, bidt voer de ziele".
(Het wapen van Dalem gevierendeeld met : een mortier vergezeld van drie rozen ; helmteken twee aanzierende wolven-koppen ; bovenaan de alliantiewapens : I, op blauw een zilveren kelk ; III. van Dalem, helmteken twee aanzierende wolvenkoppen. In de hoeken de zinnebeelden der evangelisten).
Later is op de zerk gebeiteld : „Maria Manteau, huysvrouwe van den burgemeester Hubrecht Janssen Hughe en sterf den 29 January anno 1626".
„Jacques Manteau in syn leven borgemeester deser stede sterf den 8en Septembris anno 1637, oudt 87 jaeren". Eind noorder zijbeuk :
17. „Morte virescit virtus" en : „Vrijberghe". (Het wapen van Vrijberghe). Opgesteld tegen muur noorder zijbeuk :
18. „Hier leet begraven Jongfrou Katheryne Tcharwers(?), weduwe wilen Pieter van Domborch, die starf den XXVII Septembris int jaer XVcXXXIII bidt voer de ziele". „Hier leet noch begrave Joncfrou Josyne van Domborch haer dochter, weduwe wijlen Cornelis Pietersen, rentmeester van Sinte Martensdijcke, sij sterf den eersten decembris ao. MDLVII".
(In het midden twee jonkvrouwen met gevouwen handen in nissen; daarboven twee vrouwenwapens: I. gedeeld: 1. een driehoek met een kruis aan elke hoek ; 2. Domburg : gedeeld : 1. Domburg; 2. een dubbele adelaar, waaronder een windhond). c. Liggend in de noorderzijbeuk :
19. „Hier leet begraven den dickgraef Jan Jansen van Cou werve, die sterf den 19 September anno 1583 met sijn huys-vrou, jonckfrou Balbina Yacob van Bleyswijck, die sterf den 28 October anno 1576".
(Twee wapens : I. een merk en de letters V.C. ; drie bollen en de letters V.B.).
20. „Hier leydt begr. Melsyn Pyerse Hoochboom en sterf ao. XVcLVII den eerste September ende Lijenke Pyeter Cattede dochter. Bidt voer de ziele".
(Een boomstronk ; in de hoeken de zinnebeelden der vier evangelisten.)
d. Staand tegen de noordermuur van het zijschip der Preekkerk :
21. In het midden een man met tabbaard aan, houdende in de rechterhand een urinaal en in de linkerhand enige kruiden, en staande op een mozaïk vloer. Daarboven twee merken en er om heen : „Henr. Diericksz., sterf anno XVcXLV den X Juni en Digne Jacobs van Bleyswijck sijn huisvrouw, sterf anno XVcXLVII op den XII January ende Jacob Dierixen van Bleyswijck, die sterf den 29 Juny XVcXC". In de rand : „Hier leydt begraven Meester Jaspar Quirijnse, medicijn, die sterf ao. XVcXXXI den XI dagh in Januarius en Jacomine Claisdochter sterf ao. XVc..... Decemb".
In de hoeken de zinnebeelden der Evangelisten. e. Staand tegen de noordermuur van het voorportaal onder de toren :
22. Een ruitvormig schild : gedeeld : I. gevierendeeld : I en 4
Schets ; 2 en 3 Rechtergem ; II. Brimeu en de kwartieren :
Schets   Brimeu.
Rechtergem.   Van de Werve.
Crans.   Van Ursel.
Kelmis of Kelmeyts   Van der Meulen. „Epitaphium" :

„Invida quid nostrae dilectae conjugis ossa
Mors, anima dulci deficient feris ?
Quae prius aerumnis multis exercita nonne
Debit hic tandem vita quiete frui ?
Sed pater aethereus renuit qui cum illa beata
Aevum agit, idem nos asseret usque pater".
„Hier leyt begraven die Edele en Seer deugsame vrouwe
Anna Schets met drie harer kinderen, die huisvrouw was van
den heer ooversten Joncker Frederick heere van Dorp is
gestorven op den 7en September 1606".

Slechts enkele van de meest sprekende, typische en schone zerken werden in dit beknopte overzicht onder de aandacht van de belangstellende bezoeker gebracht om ook in dit opzicht het Godshuis een veelzeggend getuigenis te doen zijn van de Godsvrucht der Vaderen en ons mensen van de 20ste eeuw de diepe betekenis te doen verstaan van het : „Sic transit gloria mundi".
Tholen, Voorjaar 1960.